

KƏND TƏSƏRRÜFATI MƏHSULLARI İSTEHSALININ STİMULLAŞDIRILMASINDA DÖVLƏT DƏSTƏYİ TƏDBİRLƏRİ VƏ ONLARIN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Doktorant V.N.Seyidalıyev
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Açar sözlər: *stimullaşdırma, təkmilləşdirmə, istehsal, dövlət dəstəyi, iqtisadiyyat, strategiya, tənzimlənmə, davamlı inkişaf*

“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nda qeyd olunur ki, regionların inkişafı ölkədə uğurla həyata keçirilən davamlı sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsidir. Regionların inkişafı sahəsində qəbul edilmiş və uğurla həyata keçirilmiş dövlət proqramlarında, habelə regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair əlavə tədbirlərlə bağlı sərəncamlarda nəzərdə tutulmuş vəzifələrin icrası ölkədə qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafına, regionlarda kommunal xidmətlərin və sosial infrastruktur təminatının keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, sahibkarlıq mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasına, investisiya qoyuluşunun artmasına, yeni müəssisələrin, iş yerlərinin açılmasına və nəticədə, əhalinin məşğulluğunun artırılmasına və yoxsulluq səviyyəsinin azaldılmasına təkan verəcəkdir [1].

Prezident İlham Əliyevin tövsiyəsi ilə ölkə iqtisadiyyatının ən vacib sahəsi olan kənd təsərrüfatında bu gün istehsalın və ixracın stimullaşdırılması, məhsulun rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılması və əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının yerli istehsal hesabına ödənilməsinə dövlət dəstəyinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədilə bitkiçilik və heyvandarlığın inzibati rayonlar üzrə ənənəvi sahələri tədqiq edilərək sinfi təsnifatı hazırlanmışdır. Azərbaycanın regionları üzrə ənənəvi kənd təsərrüfatı məhsullarının mövcud vəziyyəti öyrənilərək müvafiq təklif və tövsiyələr verilmiş, həmçinin, aqrar sektorun əlavə dəyərdə payının dinamikası araşdırılmış, qiymət, gəlirlər, istehsalın həcmi üzrə qiymətləndirmələr aparılmışdır [3].

Bu məqsədlə ölkədə aparılan uğurlu iqtisadi siyasət nəticəsində iqtisadiyyatın diversifikasiyasına nail olunması ilə yanaşı, qeyri-neft sektorunda ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisi nəzərə çarpacaq dərəcədə artıb. Ölkənin sosial-iqtisadi həyatında xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi üçün qeyri-neft sektorunun prioritet sahələrindən olan kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektoru ötən dövr ərzində iqtisadiyyatın əsas sektorlarından biri kimi müəyyənləşdirilmiş və görülmüş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində Azərbaycanda bu sektorun inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılıb.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində rəqabət qabiliyyətli və ixrac yönümlü məhsul istehsalının stimullaşdırılması ən əhəmiyyətli məsələlərdən hesab edilir.

Ölkələrin əksəriyyəti bu məqsədlə kənd təsərrüfatının dövlət tərəfindən stimullaşdırılmasının zəruriliyini qəbul etməklə iqtisadiyyatın bu mühüm sferasında istehsal sahələrinin və kənd əhalisinin yaşayış şəraitinin davamlı inkişafını təmin etmək üçün zəruri proqramların hazırlanmasını və müvafiq qanunvericilik sənədlərinin qəbulunu həyata keçirmişlər [2].

İqtisadi strukturların və proseslərin idarəedilməsində də stimullaşdırma əhəmiyyətliyi ilə seçilməklə yalnız idarəetmənin nəzərdə tutulan sistemə birbaşa təsiri ilə deyil, iqtisadi davranışın ümumi qaydaları və normalarını, iqtisadi stimulların və dolayı təsir mexanizmlərinin yaradılmasına əsaslanan idarəetmənin formasını nəzərdə tutur. Stimullaşdırma üçün iqtisadiyyatda zəruri tənzimləyicilər kimi istinad edilən obyekt, zəruri strukturların idarə edilməsi, universal fəaliyyətin digər vasitələrini idarə etmək və onlardan geniş şəkildə istifadə etmək xarakterikdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatının dövlət tərəfindən stimullaşdırılmasının mahiyyətinə birtərəfli yanaşmaya rast gəlinmir, bu proses iqtisadiyyata dövlət dəstəyi kimi də müəyyənləşdirilir. Elmi yanaşmaların öyrənilməsi və kənd təsərrüfatının dövlət tərəfindən stimullaşdırılması iqtisadi kateqoriyasının məzmununu dövlət tənzimlənməsi və dövlət dəstəyi anlayışlarından daha geniş olduğunu göstərir. Bu, dəstəklə yanaşı qanunvericilik, koordinasiya və stimullaşdırma daxil olmaqla, çoxşaxəli iqtisadi kateqoriyaların təzahürlərindən biridir. İqtisadi ədəbiyyatda tənzimlənmənin forması, üsulu və aləti anlayışları bir-birini əvəz edir.

Dövlət tənzimlənməsinin forma və metodları bəzən tənzimləyicilər və ya vasitələr kimi adlandırılan xüsusi dövlət tənzimləmə metodlarının köməyi ilə aqrar sektora təsir göstərir. Dövlət tənzimləmə siyasətinin həyata keçirilməsinə dair alətlər dəsti ümumiləşdirilmiş və kənd təsərrüfatının dövlət tərəfindən stimullaşdırılması mexanizmi kimi özünü göstərir. Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatının dövlət tərəfindən stimullaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi əsasən beynəlxalq təcrübədən istifadəyə və Ümumdünya Ticarət Təşkilatının müəyyən etdiyi tədbirlərə yönəldilir.

Kənd təsərrüfatının dövlət tərəfindən stimullaşdırılması tədbirlərinin əsaslandırılması əsasən qanunvericiliyə söykənir, iqtisadi proseslərə təsir gös-

tərən inzibati vasitələrin istifadəsi ilə bağlı birbaşa stimullaşdırma formaları seçilir və stimullaşdırmada istehsal strukturunun iqtisadi maraqlarının təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirilir. Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatının dövlət tərəfindən stimullaşdırılmasının birbaşa və dolaylı formaları mövcuddur. Birbaşa stimullaşdırma formaları müxtəlif kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə və iqtisadi vəziyyətinin inkişafına kömək edir və onları dəstəkləmək üçün pul vəsaitlərinin hədəfə alınmasını nəzərdə tutur.

Kənd təsərrüfatının dövlət tərəfindən stimullaşdırılmasının dolaylı formaları iqtisadi tənzimləyicilərdən istifadə edir və bazar tənzimləməsinin mexanizmlərinə təsir etmək imkanı verir. Kənd təsərrüfatı istehsalçılara dolaylı dəstək dövlət qurumları vasitəsilə həyata keçirilir və investisiyaların təşviq edilməsi, kənd təsərrüfatı istehsalının rentabelliyyəsinin artırılması, istehsal həcmünün artırılması və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi tədbirlərini özündə əks etdirir.

Stimullaşdırmanın əsas prinsiplərinin mahiyyətini və məqsədini müəyyən edən, eləcə də məqsədlərin reallaşdırılmasının əsas tələbləri qaydalardır. Onlar öz məqsədlərinə nail olmaq üçün xüsusi məqsədlər, funksiyalar və üsullarla ifadə olunur. Kənd təsərrüfatının dövlət tərəfindən stimullaşdırılmasının məqsədləri, funksiyaları və üsulları istehsalın inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirdiyindən və iqtisadi inkişafı hədəflədiyindən bu prosesə təsir edən amillər də nəzərə alınmalıdır.

Deməli, müasir şəraitdə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının stimullaşdırılmasının zəruriliyi və səmərəliliyi bütövlükdə bu mühüm sahənin maliyyə vəziyyətinin sabitləşdirilməsinə gətirib çıxarmalıdır. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsində aqrar iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən stimullaşdırılması makro səviyyədə bu sahənin uğurlu inkişafı, həmçinin yerli məhsul istehsalçıları ilə dövlət, həmçinin onların emal müəssisələri ilə qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərinə paritetliyin təmin edilməsi və elmi cəhətdən əsaslandırılmış dəstək mexanizminin formalaşdırılmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, dövlətin stimullaşdırma mexanizmi ilə yanaşı, korporativ idarəetmə və bazar rəqabət mexanizmləri bazar iqtisadiyyatında tam fəaliyyət göstərməlidir. Onlardan daha effektiv istifadə olunarsa, iqtisadiyyatın daha səmərəli özünü-tənzimlənməsi özünü göstərir və dövlətin stimullaşdırıcı tədbirlərinə daha az yük verilir. Bu mexanizmlər eyni zamanda dövlətin dəstəyini, qanunvericilik və hüquqi dəstəyi tələb edir.

Dövlətin stimullaşdırma mexanizminə bazar iqtisadiyyatı ilə dövlət stimullaşdırmasını həyata keçirən səlahiyyətli qurumların qanunvericilik, icra

(inzibati) və nəzarət tədbirləri sistemi, yerli və xarici bazarların fərdi seqmentlərinə makro və mikroiqtişadiyyat vasitəsi ilə dövlətin idarəedici təsirini hədəfləyən və koordinasiya edən bir proses, sistem kimi baxmaq olar. Deməli, iqtisadiyyatın uzunmüddətli davamlı və tarazlı artımına nail olmaq üçün məhz stimullaşdırıcı sistemdən istifadə edilir. Buna görə də, regionlarda kənd təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələrində mövcud olan xüsusi vəziyyətə əsasən, dövlətin stimullaşdırma sisteminin prioritet prinsiplərini, obyektlərini və mexanizmlərini müəyyən etmək, onların prioritetlərini ən uyğun formalarda və ən effektiv üsullarla həyata keçirmək lazımdır.

Stimullaşdırma vasitəsilə istehsala təşviq təbii və iqtisadi proseslərdən də qaynaqlanır. Məsələn, torpağın keyfiyyətindən asılı olaraq istehsala münasibətin formalaşması, kənd təsərrüfatı məhsullarının bazar qiymətlərinin istehsalın son nəticəsinə təsirdən asılı olaraq istehsala olan marağın dəyişməsi və s. İqtisadiyyatın bazar münasibətləri əsasında inkişaf etdirilməsi kənd təsərrüfatında torpaqların dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyətə verilməsi də istehsala olan marağın dəyişməsinə şərtləndirmişdir. Hazırda respublikamızda kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının 90%-dən çoxu özəl təsərrüfatlarda istehsal olunur. Bütün bunlar özəl təsərrüfatların işlərinə dövlətin müdaxiləsini tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatının dövlət tərəfindən stimullaşdırılması problemləri çox şaxəlidir və bunlar arasında kənd əhalisinin urbanizasiyası nəticəsində əkinçiliyin cəlbədiciliyini itirməsini, idxalın mənfi təsirləri ilə yerli istehsalın sıxışdırılmasını, emal müəssisələri tərəfindən qiymət inhisarçılığını və s. göstərmək olar.

Bu baxımdan problemlərdən biri də bitkiçilik məhsulları istehsalında maliyyə vəsaitlərin kifayət səviyyədə olmaması səbəbindən innovativ resurslardan istifadədə məhdudiyətlərlə bağlıdır. Məlum olduğu kimi innovasiyalardan istifadə istehsal olunan məhsulların həcmünün artırılması baxımından son dərəcə əhəmiyyətlidir. Bu, innovasiyaların yaradılması və istifadəsinə xüsusi tələbləri formalaşdırır, eləcə də istehsal olunan məhsulların keyfiyyət xüsusiyyətlərinin müvafiq tələblərə uyğunluğunu şərtləndirir. Deməli, innovativ resurslardan istifadəni stimullaşdırmaqla dövlət bir tərəfdən istehsalın həcmünün artımına zəmin yaradır, digər tərəfdən məhsulların rəqabətə davamlılığına şərait yaradır. Son nəticədə bazara çıxarılan kənd təsərrüfatı məhsullarının mübadiləsi prosesində daha səmərəli nəticələr əldə edilir və təsərrüfatların geniş təkrar istehsal imkanları artır. Buna görə də məhsulların bazar dəyəri tək-cə tələbata uyğun formalaşmır, eyni zamanda məhsulların keyfiyyəti də bu prosesdə mühüm rol oynayır. Əlbəttə, bütün istehsal olunan kənd təsərrüfatı

məhsulları təkcə yerli bazarlar üçün deyil, beynəlxalq bazarlar üçün də nəzərdə tutulur. Təbii ki, belə hallarda innovasiyalardan istifadə etməklə ixrac yönümlü və rəqabət qabiliyyətli istehsalın təmin edilməsinin zəruriliyi özünü kəskin şəkildə göstərir. “Qeyri-neft məhsullarının ixracının stimullaşdırılması, rəqabət qabiliyyətli qeyri-neft məhsullarının istehsalı və ixracının, ənənəvi və yeni bazarlara çıxış imkanlarının artırılması, bu sahədə əlverişli şəraitin genişləndirilməsi” tədbirləri hazırda iqtisadi siyasətin əsas hədəflərindən hesab edilir [4].

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bazar münasibətlərinin inkişafı mövcud vəziyyəti real şəkildə qiymətləndirməklə problemin həlli yollarının müəyyənləşdirilməsinə və istehsal sahələrinin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə kömək edir. Bu prosesdə dövlətin rolu isə əvəzəlməzdir. Dövlət bazar sferasında prosesləri tənzimləməklə, o cümlədən, kənd təsərrü-

fatı üzrə beynəlxalq istehsal standartlarının tətbiqini təşviq etməklə istehsalçılara əməli dəstəyi təmin etməyə çalışır. Əks halda iqtisadi inkişaf istiqamətində heç bir müsbət dəyişiklik olmaz, idxal-ixrac əlaqələrində problemlər yaşana bilər.

İşçilərin istehsal prosesinə cəlb edilməsi məhz stimullaşdırmada prioritetlərdən hesab edilir. Məşğulluq səviyyəsini artırmaq üçün ilk növbədə istehsal olan marağın təmin edilməsi tədbirlərini müəyyənləşdirmək tələb edilir. Araşdırmalar göstərir ki, məşğulluqla bağlı mövcud problemlər ən ciddi sosial problemlərə gətirib çıxara bilər. Ona görə dövlətin aqrar siyasətində məşğulluğun yüksəldilməsi prioritetlərdən hesab edilir. Məşğulluğun yüksəldilməsi tədbirləri hesabına istehsalçıları istehsal prosesinə təşviq etmək, bunun hesabına istehsalı, o cümlədən ixrac yönümlü kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalını artırmaq mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı kooperasiyasının inkişafına dair 2017-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 14 iyul 2017-ci il tarixli sərəncamı.

2. “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı.

3. “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 aprel 2017-ci il tarixli sərəncamı.

4. Alıyev İ.H, Soltanlı İ.Q. Aqrar sahənin modernləşməsi və rəqabət qabiliyyətliliyin təmin olunması. Bakı: Avropa 2017, 428 s.

Government support measures and cooperation to stimulate agricultural productivity

Doktorant V.N. Seyidaliev

Azerbaijan State Agrarian University

SUMMARY

The positive trend towards diversification of the economy leads to the outsourcing of economic policy in the country, renewed by the dollar or the oil sector in an unstable domestic product. Due to the special importance in the socio-economic life of the country, which is one of the priority areas of the non-oil sector, the production and processing of agricultural products, was identified as one of the key sectors of the economy over the past period, and as a result of targeted measures, favorable conditions were created in Azerbaijan development of the industry.

Меры государственной поддержки и их совершенствование по стимулированию сельскохозяйственного производства

Докторант В.Н. Сейидалиев

Азербайджанский государственный аграрный университет

РЕЗЮМЕ

Помимо достижения диверсификации экономики в результате успешной экономической политики, проводимой в стране, резко возросла доля не нефтяного сектора в валовом внутреннем продукте. Ввиду особой важности в социально-экономической жизни страны и являющийся одним из приоритетных областей не нефтяного сектора, производство и переработки сельскохозяйственной продукции, был определен в качестве одного из ключевых секторов экономики за прошедший период, и в результате целенаправленных мер в Азербайджане были созданы благоприятные условия для развития этого сектора.